

Temanotat

**Usbekistan: Overvåking av
befolkningen og situasjonen for
returnerte asylsøkere**

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon (Landinfo) skal som faglig uavhengig enhet innhente og analysere informasjon om samfunnsforhold og menneskerettigheter i land som Utlendingsdirektoratet (UDI), Utlendingsnemnda (UNE) og Justis- og beredskapsdepartementet har behov for kunnskap om.

Landinfos rapporter og temanotater er basert på opplysninger fra både åpne og anonyme kilder. Opplysningene er innsamlet og behandlet i henhold til kildekritiske standarder.

Informasjonen som blir lagt fram i rapportene og temanotatene, kan ikke tas til inntekt for et bestemt syn på hva praksis bør være i utlendingsforvaltningens behandling av søknader. Landinfos rapporter og temanotater er heller ikke uttrykk for norske myndigheters syn på de forhold og land som omtales.

© Landinfo 2015

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Landinfo er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov.

Alle henvendelser om Landinfos rapporter kan rettes til:

Landinfo
Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon

Storgata 33 A

Postboks 8108 Dep

N-0032 Oslo

Tel: 23 30 94 70

E-post: landinfo@landinfo.no

www.landinfo.no

SUMMARY

This report provides an overview of information given by various sources regarding the surveillance of any person that can be considered an opponent of the Uzbek regime. Additionally the report describes the situation upon return for Uzbeks who have been asylum seekers in a Western country. Up until recently (late 2014) the sources that Landinfo has consulted during several fact-finding missions to Central Asia did not have any concrete evidence of returned asylum seekers without a political or religious background in Uzbekistan being arrested and sentenced upon return. However, their evaluation was that so could easily happen. In December 2014 six former asylum seekers to Norway were sentenced to 12 and 13 years of prison in Uzbekistan for inter alia anti-constitutional activity, according to the Uzbek Criminal Code.

SAMMENDRAG

Dette temanotatet omhandler informasjon om usbekiske myndigheters overvåking av befolkningen, og om hvem som kan oppfattes som en motstander av det usbekiske regimet. Notatet tar videre for seg retursituasjonen for usbekiske borgere som har vært asylsøkere i et vestlig land. Fram til slutten av 2014, hadde kilder Landinfo har konsultert gjennom en rekke informasjonsinnhentingsreiser ikke informasjon om konkrete tilfeller av arrestasjoner og domfellelser av returnerte asylsøkere som var uten politisk eller religiøs profil, selv om kildenes vurdering var at dette var noe som kunne skje. I desember 2014 ble seks tidligere usbekiske asylsøkere som var returnert fra Norge, domfelt for blant annet antikonstitusjonell virksomhet etter usbekisk straffelov. De seks fikk 12 og 13 års fengsel.

INNHold

1. Innledning	5
2. Usbekiske myndigheters overvåking	6
2.1 Generelt om overvåking	6
2.2 Mahalla-systemet	7
2.3 Informanter i utlandet	8
3. Motstandere av regimet og behandlingen av disse.....	8
3.1 Politiske fanger	8
3.2 Religiøs aktivitet	9
3.3 Menneskerettighetsaktivister og journalister	10
3.4 Opposisjonelle	11
3.5 Andre	11
4. Retursituasjonen for tilbakevendte asylsøkere	12
5. De seks domfelte asylsøkerne fra Norge.....	13
5.1 Bakgrunn	13
5.2 Tiltalebeslutningen og dommen mot de seks.....	14
6. Fjernsynsprogrammet om asylsøkerne fra Norge	15
7. Tolkninger av dommen.....	16
7.1 Arbeidssøkende vs. asylsøkere	16
7.2 Generell mistanke mot alle som har vært i Norge?	18
7.3 Informanter i det usbekiske miljøet	19
7.4 Utpressing.....	20
7.5 Personer med koblinger til personene som er domfelt	20
8. Referanser	21
8.1 Skriftlige kilder.....	21
8.2 Muntlige kilder	22

1. INNLEDNING

Landinfo har gjennom lengre tid forsøkt å innhente informasjon om situasjonen for asylsøkere som har blitt returnert til Usbekistan etter at de har fått avslag på asylsøknadene i europeiske land. Bakgrunnen for temaet er menneskerettighetssituasjonen i landet som beskrives som svært bekymringsfull, myndighetenes overvåking og mistenksomhet overfor befolkningen, samt fraværet av internasjonal tilstedeværelse som kan rapportere om forholdene i landet.

UNHCR måtte stenge sitt kontor i Tasjkent i 2006, etter at de ikke lenger fikk tillatelse til å drive kontoret. Human Rights Watch (HRW) har hatt problemer med å drive sitt kontor i Tasjkent siden 2004. Medarbeidere har i perioder blitt nektet innreisettillatelse, og kontoret har ikke kunnet fungere siden 2008. I mars 2011 mistet også Human Rights Watch sin registrering (HRW 2011; U.S. Department of State 2011). En rekke nyhetsbyråer har også stengt sine virksomheter. Dette gjør informasjonstilgangen svært mangelfull. Det er ytterst vanskelig å få informasjon om menneskerettighetssituasjonen og det er høy grad av underrapportering av hva som faktisk skjer.

Spørsmålet om situasjonen ved retur ble aktualisert med fengslingen av seks returnerte usbekiske asylsøkere fra Norge. De seks tidligere asylsøkerne ble den 24. desember 2014 dømt til 12 og 13 års fengsel etter § 159 (angrep på den konstitusjonelle ordenen av Republikken Usbekistan), § 244 andre ledd (tilhørighet til ekstremistgrupper, separatistiske, fundamentalistiske eller andre forbudte organisasjoner, ledelse eller deltakelse i dem) (Ferghana News 2014). 11. desember 2014, forut for domfellelsen, ble en usbekisk film om de fengslede asylsøkerne vist på usbekisk fjernsyn.

Landinfo har forsøkt å kartlegge hva som ligger til grunn for arrestasjonene og domfellelsene av de seks tidligere asylsøkerne gjennom møter med flere kilder; en menneskerettighetsarbeider og Usbekistan-ekspert fra den russiske menneskerettighetsorganisasjonen Memorial, Sentral-Asia-eksperten Steve Swerdlow fra Human Rights Watch i Bisjkek, Kirgisistan og den usbekiske menneskerettighetsaktivisten Nadejda Atayeva, leder i organisasjonen Association for Human Rights i Frankrike.

Spørsmålene som ble stilt til disse kildene var om omstendighetene rundt de seks som ble fengslet, hvordan fengslingene eventuelt kan påvirke situasjonen for andre asylsøkere som enten returnerer frivillig eller blir returnert. Spørsmålet er hvorvidt det å ha søkt asyl i utlandet i seg selv er et forhold som kan sette asylsøkere i fare ved retur til hjemlandet, dersom usbekiske myndigheter blir gjort kjent med at vedkommende har vært i utlandet som asylsøker. Et annet spørsmål er hvorvidt usbekiske myndigheter vil bli gjort kjent med hvem som har søkt asyl i utlandet, og i så tilfelle, hvordan en slik informasjonstilgang skjer. Et tredje spørsmål er hva som er konsekvensene av at usbekiske myndigheter vet hvilke borgere som har vært ute av landet som asylsøkere? Hvilke eventuelle farer kan asylsøkerne settes i ved at de blir returnert? Alle disse spørsmålene forsøkes besvart i notatet. I tillegg gjøres det rede for overvåkingssystemet i Usbekistan og også hvilke grupper som spesielt holdes under oppsikt og opplever reaksjoner fra usbekiske myndigheter.

Noe av innholdet i notatet baserer seg på tidligere tjenestereiser til nabolandene til Usbekistan; besøk i Bisjkek og Osj i Kirgisistan i 2007, 2008 og 2013 og besøk i

Almaty og Tsjimkent i Kasakhstan i 2010 og 2014. Landinfo har lagt informasjonsinnhentingsreisene til Usbekistans naboland og ikke besøkt Usbekistan siden det har vist seg å være vanskelig å få visum. I tillegg er informasjonstilgangen i Usbekistan svært begrenset, jf. at det er svært få frivillige organisasjoner i landet og også svært lite internasjonalt nærvær. Det har vist seg at kildene Landinfo møter i grenseområdene kan gi mye verdifull informasjon om forholdene inne i Usbekistan.

Kildene Landinfo har hatt møter med på disse reisene har blitt anbefalt av blant andre seniorforsker ved Norsk Utenrikspolitisk Institutt, Stina Torjesen og av Michael Hall, tidligere International Crisis Group, nå SOROS (New York), den svenske journalisten Elin Jönsson, Ivar Dale i Den norske Helsingforskomiteen og Steve Swerdlow og Mihra Rittman fra Human Rights Watch i Bisjkek. Noe av informasjonen som presenteres i notatet daterer seg flere år tilbake i tid. Når den likevel er tatt med i dette notatet, er det fordi Landinfo anser informasjonen som fortsatt å være aktuell. Forholdene i Usbekistan har ikke endret seg mye de siste ti årene.

Landinfo har også inkludert annen offentlig tilgjengelig informasjon om forholdene ved retur til Usbekistan.

2. USBEKISKE MYNDIGHETERS OVERVÅKING

2.1 GENERELT OM OVERVÅKING

De kildene Landinfo har snakket med gjennom informasjonsinnhentingsreiser til nærområdene til Usbekistan i Kirgisistan og Kasakhstan i årene 2007 til 2014, har alle fremhevet at Usbekistan er et overvåkingssamfunn og at overvåkingen både skjer gjennom en omfattende sikkerhetstjeneste og gjennom et lokalt overvåkingssystem med lokale naboskapskomiteer, de såkalte mahallaene. Ifølge en usbekisk menneskerettighetsaktivist, som ønsker å være anonym, teller sikkerhetstjenesten (SNB) i Usbekistan ca. 300 000 personer. I tillegg kommer en politistyrke på ca. 200 000 mann og ca. 40 000 personer i hæren (usbekisk menneskerettighetsaktivist, møte i Tsjimkent oktober 2014).

Den usbekiske menneskerettighetsaktivisten Nadejda Atayeva, som bor i Frankrike og leder en usbekisk menneskerettighetsorganisasjon der (møte i Frankrike, februar 2015), opplyser at regimet til president Islam Karimov består av fire nivåer; den kommunistiske arven fra Sovjettiden, sikkerhetstjenesten (SNB), oligarkiene og den kriminelle verdenen. Disse nivåene samarbeider med hverandre og det finnes leiemordere internt i systemet som jakter på potensielle fiender av regimet.

Human Rights Watch beskriver Usbekistan som en totalitær politistat. Enhver manifestering av uavhengig aktivitet, det være seg politisk, økonomisk menneskerettslig og ikke minst religiøs, blir sett på som en trussel mot president Islam Karimov og hans styre. Spesielt religiøs overvåking er en besettelse for Karimov. Presidenten har gjennom 25 år snakket om den islamske fare og tolker enhver islamsk aktivitet som ikke helt kan defineres innenfor de statlige rammene som en trussel (HRW, møte i Oslo februar 2015). En sofistikert sikkerhetstjeneste bygger sitt styre på å finne stadig nye fiender (HRW, møte i Oslo februar 2015).

Sikkerhetstjenesten har svært omfattende kontroll i Usbekistan. Innbyggerne i landet må ha et utreisevisum for å besøke land utenfor tidligere Sovjetunionen. Disse utreisevisumene utstedes av Innenriksministeriets lokale OVIR-kontor (Otdel Viz i Registratsii), som finnes i alle regioner i landet. Formelt sett er det OVIR-kontoret som tar beslutningen, men i realiteten er det Sikkerhetstjenesten (SNB) som bestemmer om utreisevisum skal utstedes. På denne måten har sikkerhetstjenesten full oversikt over hvem som forlater landet for å reise til områder utenfor tidligere SUS (Uzbek-German Forum for Human Rights 2010). Denne informasjonen har blitt bekreftet på informasjonsinnhentingsreiser til området i 2013 og 2014.

2.2 MAHALLA-SYSTEMET

Det såkalte mahalla-systemet spiller en viktig rolle i myndighetenes overvåking av befolkningen. Mahalla er et usbekisk begrep for «nabolag» (neighborhood/local community) (HRW 2003). HRW kaller mahallaen for myndighetenes øyne og ører, og mahallaen brukes til å overvåke befolkningen. Mahallaen fungerer som en naboskapskomite og består av 300 til 500 husholdninger (NGO, møte i Osj november 2008). Den enkelte mahalla utgjør et rådgivende organ for sine «medlemmer.» Ifølge en usbekisk flyktning som Landinfo traff i Kirgisistan i 2008 og en usbekisk journalist (a) som er bosatt i Bisjkek (møte i september 2013), og som er svært godt oppdatert om situasjonen i Usbekistan, er det flere lønnede verv i mahallaen. Lederen av mahallaen er utpekt av usbekisk politi, ifølge Tolekan Ismailova, lederen av den kirgisiske organisasjonen Citizens against corruption (møte september 2013). De ansatte i mahallaen skal rapportere oppover i myndighetssystemet om forhold som de av en eller annen grunn mener bør tilkomme myndighetsapparatet. Dersom informasjonen uteblir, kan lønnen til de ansatte holdes tilbake. Mahallaen vet alt om innbyggerne den har ansvaret for, og dersom en person har vært i utlandet, vil mahallaen være informert om dette (usbekisk journalist (a), møte 2013).

Representanter for Ferghana Valley Lawyers (møte i Osj, september 2013), som jobber med grenseproblematikk i grenseområdet mellom Kirgisistan og Usbekistan og som er svært godt oppdatert om forholdene i Usbekistan gjennom usbekere de møter gjennom sitt arbeid, opplyste at usbekisk politi er forpliktet til å vite alt om borgerne i landet og at politiet holder seg oppdatert om hva som foregår via den lokale mahallaen. Mahallaen rapporterer systematisk om hva som foregår til politiet og videre oppover i myndighetssystemet. Dette er en metode fra Sovjettiden. Personer som for eksempel har vært ute av landet i en periode, vil bli fulgt med på ved retur og bli invitert til en samtale med politiet etter at de har fått informasjon fra mahallaen (Ferghana Valley Lawyers møte september 2013; usbekiske menneskerettighetsaktivister, møte i Tsjimkent oktober 2014; Sana Sezim, møte i Tsjimkent oktober 2014 se kildeliste). Ifølge UNHCR (møte i Almaty, september 2014) er mahallaen informert om en person innenfor mahallaen reiser ut av landet, idet mahallaen har oversikt over medlemmene i den enkelte mahalla. Mahallaen vil vite om en person har oppholdt seg som asylsøker i utlandet. Informasjonen utveksles mellom medlemmene og det er umulig å skjule noe for mahallaen. Hvis mahallaen ser en ukjent person i nabolaget, må denne personen kunne forklare sin tilstedeværelse overfor mahallaen. Hvis han ikke kan forklare seg, gir dette grunn til å se nærmere på ham (usbekisk journalist (a), møte i Bisjkek september 2013). Ifølge en velorientert kilde fra Usbekistan som jobber i Almaty (møte i Almaty, september 2014), og som ønsker å være anonym grunnet sin egen sikkerhet, kan det imidlertid

være tilfeller hvor en mahalla ikke vet mer enn at en person har vært ute av landet, men ikke hva han har gjort eller hvor han har vært. Hvis personen selv ikke har fortalt noe til andre, vil heller ikke mahallaen ha den fulle oversikten. Det at mahallaen skal være informert fordrer at andre har informasjon og gir denne videre til mahallaen. Det betyr at det ikke er sikkert at mahallaen vet at en person har vært ute av landet som asylsøker, men har personen selv fortalt at han har vært i utlandet som asylsøker, vil også denne informasjonen tilflyte mahallaen og forholdet vil bli kjent.

2.3 INFORMANTER I UTLANDET

Ifølge den usbekiske menneskerettighetsaktivisten Nadejda Atayeva har sikkerhetstjenesten informanter rundt omkring i Europa. Atayeva kjenner til rundt fem personer i Sverige som hun mener kan være informanter for myndighetene og som rapporterer om den usbekiske befolkningen i Sverige. Hun mener også at det er usbekiske informanter i Norge. En trend de senere årene skal være at det ikke kun er profesjonelle agenter som jobber for sikkerhetstjenesten, men også sivile personer rekrutteres til å bli informanter (møte februar 2015). Landinfo kjenner ikke til hvor Atayeva har informasjonen om eventuelle informanter fra, men Atayeva har et stort nettverk blant asylsøkere i utlandet. Etter Landinfos vurdering er imidlertid denne informasjon vanskelig å få bekreftet.

3. MOTSTANDERE AV REGIMET OG BEHANDLINGEN AV DISSE

3.1 POLITISKE FANGER

Usbekistan har et stort antall politiske fanger. Antallet er usikkert, men HRW mener at det sitter mellom 10 000 og 12 000 politiske fanger i usbekiske fengsler. Majoriteten av disse er religiøse fanger. I årene mellom 2001 og 2015 har det hvert år blitt fengslet mellom 200 og 300 nye politiske fanger. HRW opplyser at organisasjonen har kommet fram til disse tallene gjennom tett kontakt med de få lokale menneskerettighetsarbeidene som fortsatt finnes i Usbekistan. HRW opplyste videre at religiøse fanger som har kort soningstid igjen før de skal løslates, ofte får tilleggsstraff for fiktive forhold som «brudd på fengselsreglementet». Dette fører til at mange blir sittende i årevis uten å bli løslatt (HRW, møte i Oslo februar 2015). I tillegg rapporterer internasjonale menneskerettighetsorganisasjoner og lokale menneskerettighetsaktivister om utstrakt bruk av tortur i varetekt i avhørssituasjoner, men også etter at domfellelse har funnet sted (UN Committee against Torture 2013; HRW 2014; HRW 2015; Amnesty 2015; usbekiske menneskerettighetsaktivister, møte i Tsjimkent oktober 2014).

Landinfo har på en rekke reiser til Sentral-Asia og gjennom møter med enkeltpersoner og organisasjoner fått opplyst at det skal svært lite til i det usbekiske samfunnet for å bli oppfattet som fiende. Det er dermed vanskelig å vite hvor grensen går for hva som regnes som en fiendtlig handling i usbekiske myndigheters øyne.

En usbekisk journalist (a) som er født og oppvokst i Usbekistan, men som nå bor i Bisjkek, uttalte at befolkningen i Usbekistan generelt forsøker å gjøre seg så lite bemerket som mulig for ikke å vekke oppmerksomhet hos myndighetene (møte i

Bisjkek, september 2013). Dette har Landinfo hørt fra ulike kilder på mange av reisene til området. Den usbekiske journalisten uttalte videre at befolkningen i Usbekistan er redde for å snakke om politikk og at det er vanlig å hviske hvis de skal snakke om politiske forhold. Dette gjør de også når de har kommet over grensen til Kirgisistan (usbekisk journalist (a), møte i Bisjkek september 2013; kvinneorganisasjon, møte i Tsjimkent november 2010). Befolkningen er vant til å bli overvåket og er redd for å si eller gjøre noe som kan vekke myndighetenes vrede.

3.2 RELIGIØS AKTIVITET

Den store majoriteten av befolkningen i Usbekistan er muslimer, men tradisjonelt sett, og i likhet med andre tidligere sovjetrepublikker, er ikke befolkningen i praksis veldig religiøs. Usbekistans befolkning er imidlertid mer religiøs enn befolkningen i nabolandene Kirgisistan og Kasakhstan, hvor nomadekulturen har hindret religionen i å feste seg. Myndighetene i Usbekistan kontrollerer det religiøse livet gjennom Uzbek Muslims Religious Organisation, som i teorien er en uavhengig religiøs organisasjon. I realiteten er det et myndighetsorgan som styrer all religiøs aktivitet, ifølge en usbekisk velorientert kilde (møte i Almaty, september 2014). Moderat, tradisjonell sunni-islam, som president Islam Karimov og regimet står for, er en akseptert religiøs retning i Usbekistan. Også sufi-retningen innenfor sunni-islam er akseptert av myndighetene. Religiøse personer som representerer en annen retning, er i myndighetenes søkelys. Ytterliggående muslimer er regimets verste fiende, men også Jehovas vitner, baptister og andre kan oppleve reaksjoner.

Grupper det slås hardt ned på i det usbekiske samfunnet og som en stor andel av de politiske fangene i landet tilhører, er:

- Hizb-ut-Tahrir
- Islamic Movement of Uzbekistan (IMU)
- Said Nursi tilhengere
- Akramiya (i tilknytning til hendelsen i Andizjan 2005)
- Islami Kihad Union (HRW, møte i Oslo februar 2015)

Personer som domfelles for religiøs aktivitet blir for en stor del dømt for å ha oppbevart religiøst materiale. Ikke sjelden fabrikkeres saker ut ifra et slikt forhold. Ifølge Memorial (møte i Oslo, februar 2015) er det imidlertid sjelden at beslag av religiøst materiale kan kobles til reell ekstremistisk virksomhet.

Det er generelt vanskelig å forstå hvor grensen går for akseptert religiøs aktivitet. Befolkningen har blitt mer og mer engstelig for å utøve sin religion (usbekisk velorientert kilde, Almaty september 2014). Ifølge flere kilder samlet mange seg tidligere hjemme hos hverandre og hadde bønnemøter sammen. Dette er aktivitet som usbekiske myndigheter ikke tillater. Generelt er befolkningen redd for å utføre denne typen aktivitet, siden de vet de kan bli overvåket og bli utsatt for reaksjoner fordi de samles i grupper. En usbekisk journalist (b) i Bisjkek (møte september 2013) viste til et eksempel fra 2012 hvor en gruppe personer som var samlet for å snakke om Akramiya (en religiøs gruppe som ble kjent gjennom opprøret i Andizjan i 2005). Etter at gruppen løste seg opp og gikk hver til sitt, ble de kalt inn til samtaler med sikkerhetstjenesten. En av dem ble arrestert og måtte betale bestikkelser for å bli løslatt.

På arbeidsplasser har det vært tradisjon for at de ansatte samles for å be. Også dette følger myndighetene med på, og de ønsker å forhindre at det drives forkynnelse på arbeidsplassene. Den usbekiske velorienterte kilden (møte september 2014) opplyste at han har lest på Twitter om at fem personer som jobber på et skattekontor i Tasjkent hadde samlet seg til bønn på jobben. Dette ble rapportert til sjefen på kontoret og deretter til sikkerhetstjenesten. Sikkerhetstjenesten kom til stedet og startet avhør av de fem. De ble spurt ut om de var ekstremister, hvilket de ikke var. De fem var tilhengere av den tradisjonelle Hanafi-retningen innenfor sunni-islam, som også er myndighetenes offisielle linje. De fem ble likevel tvunget til å si opp jobbene sine på skattekontoret (møte i Almaty, september 2014).

Aktiviteten i moskeene har blitt mindre de siste årene. Det å gå hyppig i moskeen kan i seg selv vekke oppmerksomhet (usbekiske menneskerettighetsaktivister 2014; velorientert usbekisk kilde 2014). Ifølge flere kilder (usbekisk velorientert kilde 2014; usbekiske menneskerettighetsaktivister, møte i Tsjimkent oktober 2014) finnes det kun offisielle myndighetskontrollerte moskeer i Usbekistan. Tidligere fantes både uoffisielle og offisielle myndighetskontrollerte moskeer i landet, men nå eksisterer kun de myndighetskontrollerte. Til tross for at moskeene er offisielle og godkjent av myndighetene, er mange engstelige for å oppsøke moskeen av frykt for å bli oppfattet som mer religiøs enn hva som er «godtatt.» Spesielt der forholdene er oversiktlige, som i småbyene og på landsbygda, er befolkningen redd for å oppsøke moskeen. I byene er det friere (usbekisk velorientert kilde, møte i Almaty september 2014). Kontrollen av den unge delen av befolkningen er også langt strengere enn av de eldre. Personer over 50 til 55 år er ikke så plaget og mistenkeliggjort som de yngre.

Imamene kan heller ikke oppfordre folk til å gå i moskeene. De kan ikke drive propaganda rettet mot befolkningen. Personer som har vært mer religiøst aktive enn andre kan risikere å bli observert av sikkerhetstjenesten og ført opp på såkalte svartelister. Ved eventuelle terrorattentat kan disse være de første som tas inn som mistenkte (Memorial, møte i Oslo februar 2015).

En usbekisk velorientert kilde (september 2014) opplyste at personer som har studert islam i utlandet blir fulgt ekstra godt med på ved retur. Kilden kjente til to konkrete personer som hadde fått problemer etter at de kom tilbake fra studieopphold i Saudi-Arabia. Den ene forlot etter kort tid Usbekistan igjen etter problemer (uvisst hva), mens den andre skal ha forsvunnet etter retur. Disse tilfellene skjedde for ca. tre år siden. Landinfo har ikke informasjon om hvor utbredt det er at personer studerer islam i utlandet. Ifølge U.S. Department of State (2014) er usbekiske myndigheter generelt skeptiske til personer som har studert i utlandet.

3.3 MENNESKERETTIGHETSAKTIVISTER OG JOURNALISTER

I tillegg til muslimer som tilhører en annen retning enn det regimevennlige, er menneskerettighetsaktivister en utsatt gruppe. Ifølge HRW (2015) sitter 14 menneskerettighetsaktivister fengslet fordi de har ytret seg kritisk om regimet. Det er svært vanskelig å drive menneskerettighetsarbeid i Usbekistan. To menneskerettighetsaktivister fra Tasjkent (møte i Tsjimkent, september 2014) opplyste at de som driver menneskerettighetsarbeid holdes under oppsyn og at de jevnlig mottar trusler fra regimet. De lever i usikkerhet om hva som vil skje dem. Det er imidlertid først og fremst de yngre menneskerettighetsarbeiderne som lever under sterkt press. De eldre representerer ikke like mye en trussel overfor regimet og får i

større grad være i fred, men også disse lever med usikkerheten. De to menneskerettighetsaktivistene hadde opplysninger om flere personer som driver menneskerettighetsarbeid og som var blitt oppsøkt av sikkerhetstjenesten og motarbeidet slik at de ikke kunne utføre sitt arbeid. Flere har fått falske anklager rettet mot seg og flere har fått bøter for fiktive forhold.

Også journalister er en gruppe myndighetene følger med på. Ifølge HRW (2015) sitter fem journalister fengslet pga. sine ytringer pr. januar 2015. Journalister har i likhet med menneskerettighetsaktivister vanskeligheter med å få utstedt utreisevisum når de ønsker å reise til utlandet. Mange må vente i flere måneder, hvis de i det hele tatt får utreisetillatelse (usbekiske menneskerettighetsaktivister, møte i Tsjimkent september 2014).

3.4 OPPOSISJONELLE

Politisk opposisjon er nærmeste ikke-eksisterende i Usbekistan. De opposisjonspartiene som finnes har sin eksistens gjennom eksilusbekere og aktiviteten drives fra utlandet (Memorial, møte i Oslo februar 2015). Det sitter imidlertid, ifølge HRW (2015), et lite antall politisk opposisjonelle fengslet. Opposisjonspolitikere som befinner seg i utlandet har uttalt at de vil komme tilbake til Usbekistan når president Karimov ikke lenger er president.

På 90-tallet drev myndighetene kamp mot politisk opposisjonelle i Usbekistan. Den gangen var det politiske partier som representerte et alternativ til regimet. Etter hvert har den politiske opposisjonen blitt mindre og mindre og det er den religiøse opposisjonen som er myndighetenes bitreste fiende.

Presidentvalget 29. mars 2015 er et eksempel på at det ikke eksisterer politisk opposisjon. President Karimov ble gjenvalgt med over 90 % av stemmene, i et valg som av blant andre OSSE blir karakterisert som et valg som manglet reelle motkandidater til Karimov, og et valg som led av store organisatoriske og juridiske mangler (RFE/RL 2015).

3.5 ANDRE

Memorial opplyste (møte i Oslo, februar 2015) at det har blitt vanskeligere å dele befolkningen i Usbekistan inn i såkalte utsatte grupper. Tidligere var det først og fremst religiøse personer og personer som tidligere hadde sittet fengslet som var i myndighetenes søkelys. I dag har det blitt umulig å betegne gruppene, ifølge Memorial. Memorial viser til at når en usbeker kommer som arbeidsmigrant til Russland, bor han sammen med opp til 20 personer i en leilighet. De snakker sammen, diskuterer forhold i hjemlandet etc. Hvis noen kommer med ekstremistiske uttalelser, kan dette være nok til at alle mistenkes for å tilhøre en ekstremistisk organisasjon. Dette kan også skje hvis en person er venn med en person som er under mistanke. Mistanken smitter over på den andre. Det er således svært vanskelig å si noe eksakt om hvem som kan havne i gruppen av «mistenkte» hos myndighetene.

4. RETURSITUASJONEN FOR TILBAKEVENDTE ASYLSØKERE

Det foreligger ingen skriftlige rapporter fra menneskerettighetsorganisasjoner som omhandler retursituasjonen for usbekiske borgere som har søkt asyl i utlandet og som etter avslag blir returnert til Usbekistan. Human Rights Watch (HRW) har skrevet en rapport om retursituasjonen for de asylsøkerne som reiste ut som følge av hendelsen i Andizjan i mai 2005¹ (HRW 2008). Personene som omtales i rapporten har alle hatt en eller annen forbindelse til Andizjan-hendelsen og er således i en annen situasjon. Flere av de som har kommet tilbake til Usbekistan har vært utsatt for press og trusler og også fengslinger, og flere har forlatt Usbekistan på nytt (HRW 2008).

Landinfo har ønsket å få informasjon om situasjonen for de som ikke har vært innblandet i hverken religiøse eller politiske forhold i Usbekistan før utreise, og som grunnet grunnløse søknader har blitt returnert til Usbekistan. Det er imidlertid svært få menneskerettighetsorganisasjoner til stede i Usbekistan som kan rapportere om forholdene og som eventuelt kan følge opp situasjonen for de som returnerer.

FNs Høykommissær for flyktninger (UNHCR) har ikke lenger nærvær i Tasjkent, etter at de sammen med flere andre organisasjoner måtte stenge sitt kontor i 2006. Dette som en følge av at det internasjonale samfunnet hadde presset på for å få en offisiell granskning av hendelsen i Andizjan i mai 2005. UNHCR skrev imidlertid i sine anbefalinger fra mars 2006 om retur av asylsøkere som har fått negativt vedtak og ordla seg slik: «Return to Uzbekistan should be weighed with extreme caution and care» (UNHCR 2006, s. 102).

Svenske migrasjonsmyndigheter har senere vært i kontakt med UNHCRs hovedkontor i Genève for å innhente informasjon om hvordan usbekiske myndigheter ser på usbekere som har returnert etter å ha søkt asyl i utlandet (LIFOS 2007). UNHCR opplyste at de ikke hadde informasjon om returnerte asylsøkere, men anmodet om at der retur skal skje, må dette skje på en slik måte at den enkelte ikke blir identifisert som asylsøker med avslag. Dette for å unngå eventuell forfølgelse basert på tillagt politisk mening («imputed political opinion»). UNHCR skrev videre at dette gjaldt spesielt for Norge og Sverige, hvor mange opposisjonsledere er bosatt. UNHCR har ikke etter 2007 gitt informasjon om usbekiske asylsøkere og eventuell retur, hverken til Landinfo eller Lifos.

Under Landinfos informasjonsinnhentingsreiser til Kirgisistan (Bisjkek og Osj) i 2007 og 2008, uttalte kildene (lokale menneskerettighetsorganisasjoner, journalister og internasjonale organisasjoner) at det å søke asyl i utlandet ble ansett som en fiendtlig handling. Det ble opplyst av hvis usbekiske myndigheter ble gjort oppmerksom på at en person hadde vært asylsøker i utlandet, ville vedkommende kunne bli utsatt for reaksjoner. Videre har det blitt hevdet at hvis noe skulle skje av politiske eller

¹ Usbekiske sikkerhetsstyrker slo hardt ned på et folkelig opprør i byen Andizjan 13. mai 2005. Foranledningen for opprøret var en bevæpnet gruppe som hadde brutt seg inn i Andizjan fengsel og sluppet fri 200 fanger 12. mai. En gruppe sivile samlet seg etter stormingen av fengslet og protesterte mot sosiale forhold og en elendig økonomi i landet, samtidig som de protesterte mot fengslingen av 23 forretningsmenn som ble arrestert i 2004. Forretningsmennene var anklaget for medlemskap i en religiøs gruppe, Akramiya (av myndighetene ansett som ekstremister), samt antikonstitusjonell virksomhet. De 23 forretningsmennene var suksessrike og drev en del sosiale foretak i byen. Ifølge International Crisis Group finnes det ingen bevis for at de 23 forretningsmennene drev hverken religiøs eller anti-konstitusjonell virksomhet. I alt ble ca. 750 personer drept da usbekiske innenriksstyrker gikk inn blant demonstrantene. De fleste av de drepte var sivile og blant dem mange barn (ICG 2005, 2006).

religiøse sammenstøt og myndighetene ønsker å straffeforfølge personer, kan personer som har vært i utlandet som asylsøkere være på en «liste» over mulige motstandere av regimet. Dette har vært ulike kilders vurdering av situasjonen, men ingen har kunnet vise til konkrete hendelser der dette har skjedd med returnerte asylsøkere. I møter med kilder under samme type reiser i 2010, 2013 og 2014 har bildet til dels vært noe mer nyansert, men mange kilder har ytret at usbekiske myndigheter følger med på personer som har vært ute av landet. En usbekisk journalist (b) (møte i Bisjkek, september 2013) opplyste at hvis noe skulle skje med en usbekisk asylsøker ved retur, vil denne informasjonen mest sannsynlig bli spredd via sosiale medier. Sosiale medier har blitt mer og mer utbredt blant den yngre befolkningen i Usbekistan. Samtidig opplyste den usbekiske journalisten (b) at det er få menneskerettighetsaktivister igjen i landet til å rapportere om hendelser, så det kan likevel hende at arrestasjoner og overgrep skjer uten at dette blir rapportert videre. Den usbekiske menneskerettighetsaktivist Nadejda Atayeva (møte februar 2015) opplyste at hun kjente til flere tilfeller av returnerte fra Norge som har opplevd problemer ved retur til Usbekistan etter å ha fått avslag på sin asylsøknad, og nevner en person som dro videre til Polen etter å ha fått problemer ved retur. En annen skal ha reist videre til Ukraina pga. problemer ved retur. En tredje skal ha blitt uttransportert fra Norge i 2012 og måtte betale bestikkelser på flyplassen i Tasjkent for å kunne dra videre, og er nå i Dubai. Landinfo kjenner imidlertid ikke til detaljene i disse sakene og Atayeva ga heller ikke opplysninger om hvilken type problemer de returnerte skal ha hatt ved retur. Landinfo er heller ikke tidligere blitt gjort kjent med disse tilfellene. Dette er andre personer enn de seks domfelte som omtales i kapittel 5.

HRW (møte i Bisjkek, september 2013) mente at hvis personer uten en aktiv profil forlater Usbekistan, søker asyl for deretter å bli returnert pga. en grunnløs søknad, så er det ikke nødvendigvis slik at myndighetene følger med på vedkommende. HRW understreket samtidig at det er svært vanskelig å få et fullstendig bilde av hva som kan skje.

5. DE SEKS DOMFELTE ASYLSØKERNE FRA NORGE

5.1 BAKGRUNN

Den 11. desember 2014 ble det vist en 35 minutter lang propagandafilm med tittelen «Forræderi» på en fjernsynskanal i Usbekistan. I filmen fremstilles ni usbekiske borgere som har vært i Norge og som er siktet for å være «medlemmer av en ekstremistisk gruppe». Filmen dreier seg kun om usbekiske borgere som har oppholdt seg i Norge og de aktivitetene de angivelig har bedrevet i Norge. Imidlertid opplyses det at alle de siktede kom til Norge for å jobbe, og at de avga falske asylforklaringer til norske utlendingsmyndigheter for å få arbeidstillatelse. Filmens retorikk er også rettet mot norske myndigheter, hvor det ifølge den usbekiske menneskerettighetsaktivisten Nadejda Atayeva (2014) blant annet hevdes at Norge er blitt et land med grobunn for religiøse ekstremistiske organisasjoner og at «kriminelle» får formalisert oppholdstillatelse i Norge, for deretter å reise til muslimske land. Det går videre fram av filmen at noen returnerer til Usbekistan under dekke av å være «deporterte» for å gjennomføre «ekstremistiske aksjoner».

Ifølge opplysninger fra Utlendingsnemnda omhandler filmen både personer som tidligere har fått beskyttelse i Norge, men som likevel har reist tilbake, samt personer som har returnert etter å ha fått avslag på sin asylsøknad, både med støtte fra IOM og politiet (møte i Utlendingsnemnda, januar 2015).

Ankesaken mot de seks ble avvist av Tasjkent fylkesrett 12. februar 2015 (Memorial, e-post mars 2015). Det er uvisst om sakene blir anket til Høyesterett.

5.2 TILTALEBESLUTNINGEN OG DOMMEN MOT DE SEKS

Den russiske menneskerettighetsorganisasjonen Memorial har fått tilgang til dommen og har videreformidlet informasjonen i dommen til Landinfo (møte i Oslo, februar 2015).

Tiltalebeslutningen ble 15. september 2014 godkjent av riksadvokaten i Usbekistan. Etterforskningen ble gjennomført av den sentrale etterforskningsetaten ved Innenriksministeriet. 9. juni 2014 ble det opprettet en straffesak mot en av de omtalte asylsøkerne som ble anklaget for deltakelse i en forbudt religiøs ekstremistisk organisasjon, jf. usbekisk straffelov § 244 første ledd.

Ifølge tiltalebeslutningen omfatter straffesaken i alt ni personer bosatt i byen Tasjkent og i Tasjkent fylke. Seks av de tiltalte var anklaget for forsøk på å undergrave Usbekistans konstitusjonelle styre, usbekisk straffelov § 159 tredje ledd bokstav b, spredning av opplysninger som utgjør fare for samfunnssikkerhet, § 244-1 tredje ledd bokstav a og deltakelse i en forbudt religiøs ekstremistisk organisasjon, usbekisk straffelov § 244-2 første ledd. En av de seks var også anklaget for smugling av trykksaker med propaganda om ekstremisme og fundamentalisme, § 246 første ledd og en var anklaget for ulovlig passering av Usbekistans grense, § 233 andre ledd bokstav b.

Tre andre personer var anklaget for å ha unnlatt å melde om forbrytelsen, § 241 andre ledd. 2. desember 2014 besluttet Tasjkent fylkesrett å henlegge straffesaken mot disse tre i forbindelse med et amnestivedtak av 14. november 2014.

Ifølge opplysninger fra etterforskningen, eksisterte en religiøs forening for arbeidsinnvandrere fra Usbekistan i Oslo i perioden fra sommeren 2010 til januar 2014. Foreningen bygget sin virksomhet på ideene til «Turkestans islamistiske bevegelse» og drev med forberedende arbeid til jihad i Usbekistan i den hensikt å etablere en islamsk stat. Alle de tiltalte, som ifølge etterforskningen var medlemmer av denne gruppen, er i etterforskningsdokumenter beskrevet som medlemmer av Turkestans islamistiske bevegelse.²

I dommen går det fram at medlemmene i denne organisasjonen bodde i Oslo og jobbet sammen, de hadde regelmessige møter der de snakket om religion og annet, i tillegg til at de «svartmalte det demokratiske styret i Usbekistan». I dommen vises det videre til at av og til brukte gruppen en bærbar PC som tilhørte en av de seks. Her så de jihad-relatert videomateriale på usbekisk fra Turkestans islamistiske bevegelse. De lastet ned religiøs informasjon fra Internett og distribuerte dette lesestoffet.

² Turkestans islamistiske bevegelse er i realiteten det samme som bevegelsen Islamic Movement of Uzbekistan (HRW, møte i Oslo februar 2015). Bevegelsen var svært aktiv i Usbekistan i 1990-årene og begynnelsen av år 2000, men har etter hvert fått mindre betydning. IMU er definert som en terrororganisasjon.

Lesestoffet var produsert av blant andre Tahir Yuldashev,³ Obidkhon Nazarov og Abduvali Mirzojev⁴. Etter at en av de seks domfelte var kommet tilbake til Usbekistan etter oppholdet i Norge, ble bærbar PC og iPhone beslaglagt og her ble det religiøse materialet funnet. Materialet skal ifølge dommen være ulovlig innført til Usbekistan og dannet dermed grunnlaget for anklage om smugling.

I saken finnes det ingen andre beviser på ekstremistisk virksomhet, ifølge Memorial.

Den 24. desember 2014 erklærte Tasjkent fylkesrett de seks tiltalte skyldige etter alle tiltalepunktene og dømte dem til fengselsstraffer fra 12 til 13 år.

Ifølge dommen påstår alle de tiltalte, unntatt én, at de under etterforskningen var presset til å avgi forklaringer, og fem av de seks opplyser at de har blitt utsatt for tortur. Torturen mot de seks er også omtalt i Ferghana News (2014, 2015).

En egen straffesak for brudd på usbekisk straffelov § 120 (homofili) ble skilt ut for separat prosess.

I dommen listes det opp 17 identifiserte og 15 uidentifiserte (kun fornavn er kjent) personer. Det går videre fram av dommen at de tiltalte erkjenner delvis straffeskyld ved at de om kveldene i Norge var samlet og holdt møter hvor de snakket om Koranen, islamske prinsipper og islamsk historie. Gruppen satt dessuten sammen og leste i Koranen og satt også og så på videomateriale fra religiøse ledere.

6. FJERNSYNSPROGRAMMET OM ASYLSØKERNE FRA NORGE

Fjernsynsfilmen om de ni asylsøkerne, hvorav seks senere ble domfelt, som ble sendt i Usbekistan før domfellelsene fant sted, hadde tittelen «Forræderi». Filmen fremstiller de fengslede asylsøkerne som landsforrædere som har levd i utlandet og der har fått feilaktige oppfatninger om Usbekistan. Ifølge Memorial (møte i Oslo, februar 2015) er det ikke første gangen at en slik propagandafilm har blitt vist i Usbekistan. Det som imidlertid er nytt er at filmen handlet om asylsøkere som hadde vært i Norge. Det er første gang Norge og et vestlig land nevnes i en slik film. Tidligere har det vært sendt filmer som har omhandlet usbekiske borgere som har reist til tidligere sovjetrepublikker. Memorial peker på at det kan være en ny tendens at usbekiske myndigheter retter oppmerksomheten mot Vest-Europa.

Fjernsynsfilmen er på usbekisk og retter seg dermed mot usbekiske borgere i Usbekistan, og eventuelt mot usbekere utenfor Usbekistan (Memorial og HRW, møter i Oslo februar 2015). De gangene usbekiske myndigheter er interessert i å nå et bredere publikum oversettes filmer og nyhetsinnslag til engelsk eller russisk. Dette skjedde for eksempel i forbindelse med hendelsen i Andizjan i 2005. Da ble det laget filmer som rettet seg mot publikum i utlandet. Filmer som omhandler straffesaker har

³ Tahir Yuldashev er en av grunnleggerne av Islamic Movement of Uzbekistan (IMU).

⁴ Abduvali Mirzojev og Obidkhon Nazarov er kjente imamer fra Usbekistan. Nazarov befinner seg i Sverige og ligger i koma etter å ha blitt utsatt for et angrep hvor han ble skutt i februar 2012. Nazarov var i opposisjon til regimet og ble ansett som en fiende av regimet. Mirzojev forsvant fra en flyplass i Moskva i 1995 og har aldri blitt sett siden. Mirzojev ønsket ikke å følge Karimovs statsautoriserte form for islam og gikk sine egne veier. Han ble beskyldt for å være ekstremist og ble dermed sett på som en fiende.

blitt laget siden 1999, men de har da vært rettet mot et eksternt publikum. Memorial og HRW mener at hensikten med filmen om de returnerte asylsøkerne fra Norge har vært å skremme befolkningen og advare folk mot å ha kontakt med ekstremistiske grupper og ideologier. I veldig mange tilfeller blir informasjon om slike straffesaker spredt på nyhetene, også i russiske nyhetskanaler. I tillegg brukes alternative nyhetskanaler, som sikkerhetstjenestens internettsider og nyhetssider for migranter. Ifølge HRW er filmen et eksempel som viser usbekiske myndigheters måte å skape et skille mellom «oss» og «dem» på, ved å vise hva illojalitet kan føre til. I fravær av andre trusler brukes filmen som et redskap til å varsle om hva som kan skje hvis befolkningen ikke adlyder. Filmene kan tolkes som usbekiske myndigheters kontroll over befolkningen.

Memorial vet ikke hvorvidt budskapet i filmen om de seks (opprinnelig ni) usbekiske asylsøkerne også var rettet mot norske myndigheter. Filmene ble kjent for et stort publikum veldig raskt. Memorial tror imidlertid ikke filmene vil ha så store konsekvenser for situasjonen for andre asylsøkere fra Usbekistan. Straffesaken mot de seks har større konsekvenser, ifølge Memorial. De øvrige 32 som er nevnt i dommen kan eventuelt gi forklaringer som kan involvere enda flere personer. Memorial mener videre at påstanden om at det er usbekiske ekstremistiske grupper i Vest-Europa, kan skape presedens. Disse opplysningene kan også brukes mot andre land, for eksempel Sverige, ifølge Memorial (møte i Oslo, februar 2015).

Memorial tror ikke filmene er rettet mot statsansatte i Usbekistan og at filmene betyr en strengere praksis overfor innbyggerne. Memorial mener filmene er en del av en større propaganda og at den kan være rettet mot mahallaene og at det er en oppfordring til at de skal følge enda nøyere med på hva som skjer i den enkelte mahalla.

7. TOLKNINGER AV DOMMEN

7.1 ARBEIDSSØKENDE VS. ASYLSØKERE

De seks domfelte usbekerne har alle under etterforskningen uttalt at de kom til Norge for å jobbe, ikke fordi de hadde noe frykte i Usbekistan. De seks skal imidlertid ha drevet en viss religiøs aktivitet mens de var i Norge, siden de har hatt samlinger om kveldene, sett på religiøse filmer og lest i Koranen sammen. De seks har blant annet blitt dømt for å ha tilhørt organisasjonen Islamic Movement of Turkestan. Dette navnet brukes synonymt med Islamic Movement of Uzbekistan (HRW; Memorial, møter i Oslo februar 2015). Ifølge Memorial er det uklart hva disse påstandene bygger på. Memorial mener det er klare indikasjoner på fabrikkeringer i dommene. HRW hevder at rettsprosessen for en stor del bygger på informasjon fra informanter og mener at personer som har hatt noen som helst forbindelse med de dømte kan være i risikogruppen for videre reaksjoner. Memorial og den usbekiske menneskerettighetsaktivisten Nadejda Atayeva (møte i Oslo februar 2015; møte i Frankrike februar 2015) mente videre at den som ble arrestert først kan ha angitt de andre i gruppen. Memorial viser til at 32 personer er nevnt i dommen, hvorav 15 personer med fulle navn.

Memorial opplyste at det var ingenting konkret i dommen om det faktiske forholdet som de var anklaget for. Et tiltalepunkt som sier at noen hadde overført penger til

ulovlige organisasjoner er kun basert på påstander. Flere av påstandene er uten bevis. Den eneste befestede anklagen er at en av de dømte har innført noen filmer som han ikke fortollet. Det finnes ingen andre bevis som underbygger det de tiltalte har sagt. To av de dømte erkjente at de hadde ulovlig materiale på PC og mobil. En av dem hadde denne informasjonen med fra Norge og en hadde lastet opp dette i Usbekistan. Det å se på film sammen i en gruppe blir tolket som distribusjon (Memorial, møte i Oslo februar 2015). De erkjente ikke straffeskyld for at de var medlemmer av en religiøs ekstremistisk gruppe eller en kriminell gruppe, heller ikke at de ønsket å endre Usbekistans styre for å etablere en islamsk stat og heller ikke at de har spredt forbudt religiøst materiale eller at deres møte i Oslo har hatt noe med dette å gjøre.

Både Memorial og HRW (møter i Oslo, februar 2015) tolker anklagen og domfellelsene av de seks slik at de dømte ikke har drevet noen form for aktivitet i Usbekistan og var heller ikke i myndighetenes søkelys før de forlot landet og reiste til Norge. Også den usbekiske menneskerettighetsaktivisten Nadejda Atayeva (møte i Frankrike, februar 2015) opplyste at de domfelte ikke kom til Norge for å bosette seg der for alltid, men for å tjene penger slik at de etter en periode kunne reise tilbake til Usbekistan.

En mulig følge av dommen er, ifølge Atayeva (møte februar 2015), at det skal skremme andre borgere fra Usbekistan fra å søke asyl i utlandet. Asylsøkere i utlandet gir Usbekistan et dårlig rykte, og det er viktig for myndighetene å vise at det er farlig å søke asyl. Kilden mener at det representerer et skille for myndighetene om en person har vært ute av landet som asylsøker eller arbeidsmigrant, og viser til at personer som har vært arbeidsmigranter ved retur kan bli dømt for administrative forhold som utgått utreisevisum, trafficking eller korrupsjon. En person som returnerer etter å ha søkt asyl i utlandet vil i større grad anklages etter de politiske paragrafene i straffeloven.

Det er også HRWs vurdering at det å søke asyl for en usbeker blir sett på som en illojal handling og at en slik handling i seg selv, om den blir kjent, kan skape en farlig situasjon for den enkelte. HRW mener likevel at det er den enkeltes handlinger og sosiale liv som er viktig for situasjonen ved retur, hvem den enkelte har hatt kontakt med og hva vedkommende har gjort i hjemlandet og i utlandet.

Memorial (møte i Oslo, februar 2015) mener at det faktisk at personer har søkt asyl i utlandet vekket mer oppmerksomhet for seks-syv år siden enn det gjør i dag. Tidligere var det færre som reiste ut som asylsøkere og de som gjorde det var personer i opposisjon mot regimet. Nå er det mange som reiser ut og som søker asyl, men som i realiteten er arbeidssøkende. Dette vet det usbekiske regimet. Generelt følger myndighetene med på de som har vært i utlandet, uavhengig av om de har vært ute av landet som arbeidsmigranter eller asylsøkere. Skillet mellom arbeidsmigranter og asylsøkere er dermed i ferd med å viskes ut og er ikke like markant som det var tidligere.

Memorials inntrykk er at det å søke asyl ikke i seg selv gir grunnlag for straffeforfølgelse, men man kan komme i søkelyset om man har deltatt i ulovlige grupperinger i utlandet. Ifølge Memorial ble heller ikke det å søke asyl i utlandet referert til som noe negativt i filmen, slik det kunne ha skjedd for noen få år siden.

Kontrollen med de som kommer tilbake til Usbekistan har imidlertid blitt strengere i løpet av de to siste årene, ifølge Memorial (møte i Oslo, februar 2015). Det er økt kontroll av hva folk har med seg over grensen. Karimov vedtok 20. januar 2014 en

forordning som sier at innførsel av alt religiøst materiale er forbudt (Memorial, e-post mai 2015). Også bibler er det forbudt å innføre. Minimum strafferamme for import av ulovlig religiøs litteratur er fem års fengsel. Befolkningen er kjent med at religiøst materiale til støtte for ekstremistiske grupper som Islamic Movement of Uzbekistan er straffebelagt, men mange er ikke klar over at det å oppbevare en preken av en imam på en PC også kan føre til straffeforfølgelse. Memorial opplyser at innførsel av religiøst materiale inn i andre tidligere sovjetrepublikker blir straffeforfulgt som smugling, mens usbekiske borgere som bringer inn religiøst materiale ofte blir anklaget for å ha dannet en ekstremistisk organisasjon i det landet de kom ifra, i tillegg til at de anklages for smugling. Myndighetene er generelt oppmerksomme på personer som har vært i utlandet. Det anses som «farlig» å ha vært ute av landet og ha fått nye ideer.

7.2 GENERELL MISTANKE MOT ALLE SOM HAR VÆRT I NORGE?

HRW (møte i Oslo, februar 2015) opplyser at det usbekiske regimet opptrer irrasjonelt og at det dermed er svært vanskelig å vite hvem som risikerer straff ved retur og hvem som ikke gjør det. HRW vurderer det ikke slik at domfellelsen av de seks tidligere asylsøkerne vil føre til en generell mistanke overfor alle som har vært i Norge som asylsøkere. HRW viser til at arrestasjoner og reaksjoner kommer i bølger. Det er mange forhold som spiller inn. Både Memorial og HRW (Oslo februar 2015) viser til at sikkerhetstjenesten (SNB) har behov for å vise styrke. Enkelte ganger er en bestikkelse nok til å bli løslatt etter å ha blitt anholdt, andre ganger ender saken med domfellelse. En domfellelse viser at myndighetene har styrke og scorer billige politiske poeng.

HRW viser videre til at det går i bølger hva personer blir tiltalt for. I en periode ble mange tiltalt for tilhørighet til Hizb-ut-Tahrir. Tiltalen mot de seks gjelder tilhørighet til organisasjonen Islamic Movement of Turkestan, også kalt Islamic Movement of Uzbekistan. Også denne typen tiltaler er noe som kommer i bølger, ifølge HRW.

HRW mener at man ikke kan se domfellelsene ensidig knyttet til Norge og mener at det kan ha vært tilfeldig at akkurat disse seks fra Norge ble arrestert og domfelt. Samtidig viser HRW til at det oppholder seg flere profilerte eksilusbekere i Norge og Sverige, og at oppmerksomheten mot Norge dermed kan være større enn mot en del andre land. Nærvær av kjente opposisjonspolitikere innebærer trolig at usbekiske myndigheter følger ekstra godt med på usbekere i Norge, og også i Sverige, ifølge HRW.

Memorial mener at det er tilfeldig at de seks asylsøkerne fra Norge ble dømt. Memorial kjenner ikke personlig til disse seks og tar dermed forbehold om at det kan være noe spesielt med dem, men slik Memorial leser dommen så er det ikke noe spesielt med disse som tilsier at de skulle bli domfelt.

Ifølge Memorial er det vanskelig å trekke noen konklusjoner om hva som vil skje med fremtidige asylsøkere som følge av det som skjedde med de seks fra Norge. Memorial mener at det ikke er slik at alle som returneres nå vil utsettes for represalier, men vurderer det slik at det er tilfeldig hvem som rammes. Det tas stikkprøver. Generelt er det vanskelig å si noe konkret om hvem som rammes og hvem som ikke rammes, ifølge Memorial (møte i Oslo, februar 2015). Memorial trekker imidlertid fram det faktum at myndighetene i Usbekistan nå har trådd over enda en grense når de rammer personer som har vært i Vesten. Usbekistan er ikke

lenger redd for å involvere seg i det som skjer i andre land. Slik sett kan dette markere et skifte.

Memorial kjenner til flere tilfeller av personer som har fått problemer ved retur til Usbekistan, men dette er usbekere som har oppholdt seg i Russland og som har blitt begjært utlevert til Usbekistan. Disse personene har blitt fengslet ved retur. Memorial har fått 57 henvendelser fra usbekiske borgere som har oppholdt seg i Russland og som har blitt begjært utlevert til Usbekistan i løpet av de siste to årene. Dette er første gangen Memorial har hørt om at det har skjedd noe med returnerte fra Norge.

Nadejda Atayeva, usbekisk menneskerettighetsaktivist (møte i Frankrike, februar 2015), opplyste (se også kapittel 4) at returnerte asylsøkere fra Norge også tidligere har hatt problemer, men at dette er informasjon som ikke har blitt kjent for offentligheten. Ifølge Atayeva vil alle returnerte fra Europa bli gjenstand for en viss oppmerksomhet ved retur.

7.3 INFORMANTER I DET USBEKISKE MILJØET

HRW mener at det er sannsynlig at det har vært informanter i det usbekiske miljøet i Oslo som har tystet på de seks domfelte. Ifølge HRW kan det være en mulighet at de har kommet i myndighetenes søkelys gjennom kontakt med en person som tidligere har fått asyl i Norge og som har fått norsk statsborgerskap. Denne personen har profilert seg som menneskerettighetsaktivist og har kommet i myndighetenes søkelys, ifølge Nadejda Atayeva (møte i Frankrike, februar 2015). Den tidligere asylsøkeren skal ha blitt «lurt» tilbake til Usbekistan under påskudd av at moren var blitt syk. Da han kom tilbake til Usbekistan ble han fengslet. Fengslingen skal ha skjedd i april 2014. Pr. i dag er det ingen som vet hvor han befinner seg (Nadejda Atayeva, møte i Frankrike februar 2015). Hvorvidt forholdet mellom denne mannen og de seks domfelte har hatt en betydning for situasjonen til de seks er rene spekulasjoner, men det er på det rene at de har hatt en kontakt i Norge.

Memorial forklarte at usbekiske myndigheter har visst om at de seks domfelte var samlet i grupper og så på filmer med religiøst innhold, med at det kan være aktive sikkerhetsagenter fra Usbekistan som følger med. Dette kan ha ført til at nettopp disse seks personene ble arrestert og senere domfelt.

Nadejda Atayeva (møte i Frankrike, februar 2015) viste til at de seks domfelte var blitt angitt av de andre tre som ble løslatt og at en av de seks hadde religiøst materiale med seg ved retur. Dette var det som felte ham og gruppen. Ifølge den usbekiske menneskerettighetsaktivisten blir personer som har vært i utlandet en periode automatisk stoppet ved retur til Usbekistan. De som returnerer blir tatt inn til avhør og blir eventuelt sluppet, avhengig av profil og aktivitet i hjemlandet og i utlandet. Ifølge Atayeva har SNB lister over hvem som har søkt asyl og hvem som på ulikt vis har drevet en form for aktivitet. Myndighetene gjør sine undersøkelser om hvorvidt en person driver religiøs virksomhet. Videre opplyser kilden at myndighetene har sine databaser over personer som er aktive på Internett, som har skrevet artikler eller som har deltatt i ulike arrangementer, for eksempel med koplinger til hendelsen i Andizjan. Etter et avhør på flyplassen kan det ta to til tre måneder før politiet kommer hjem til vedkommende for å pågripe personen. I mellomtiden har diverse undersøkelser blitt gjort.

Memorial viser også til at personer kan bli stoppet i grensekontroll på vei inn til Usbekistan, i situasjoner hvor de har med seg filer med religiøst innhold. Personer

blir utspurt på grensen og kan eventuelt gi informasjon om andre borgere som så kan bli tiltalt.

HRW viser til at det er vanskelig å predikere hvem som blir anholdt og hvem som ikke blir det, men hvis en person stikker seg ut, så er dette tilstrekkelig til å få mistenksomheten rettet mot seg og dermed også til å bli anholdt og fengslet. HRW viser også til usbekiske informanter og hevder at dette er relevant. HRW kjenner med sikkerhet til at usbekisk sikkerhetstjeneste opererer i europeiske land. Den islamske imamen Nazarov som ble forsøkt drept i Sverige i februar 2012 viser nettopp dette. Drapsforsøket er ennå ikke oppklart, men det er klare indiser på at usbekisk sikkerhetstjeneste var involvert, ifølge HRW.

HRW mener det er viktig å se på hver og en av asylsøkernes sosiale historie; hva har vedkommende gjort mens han har vært i utlandet, hvem har han hatt omgang med. Når det gjelder de seks som returnerte fra Norge, mente HRW at det er på det rene at de ikke har hatt noen religiøs eller politisk profil i hjemlandet, men at de har hatt noen forbindelser mens de var i Norge som har satt dem i søkelyset ved retur.

Både HRW (møte i Oslo, februar 2015) og Nadejda Atayeva (møte i Frankrike, februar 2015) trekker fram eksilmiljøene i Sverige og Norge som faktorer for usbekisk etterretningsinteresse for disse landene. Begge land har kjente usbekiske opposisjonelle i sitt eksilmiljø og kan derfor påkalle ekstra oppmerksomhet. Den usbekiske menneskerettighetsaktivisten mener også at dette kan føre til en ekstra mistenksomhet overfor personer som returnerer fra Norge og Sverige. HRW tror likevel ikke at det er en anti-Norge kampanje som foregår, men at usbekere som er i utlandet generelt følges med på av usbekiske myndigheter.

7.4 UTPRESSING

Nadejda Atayeva (møte i Frankrike, februar 2015) viste til at mange reiser til Norge og Sverige for å tjene såkalte raske penger. Dette vet usbekiske myndigheter og ved retur pågripes personene med det formål at de skal presses for penger. Enkelte anklages videre for å ha finansiert terrorvirksomhet i utlandet. Det er en mistenksomhet om at personer som har vært i utlandet blir radikalisert og at de dermed er «farlige» ved retur til Usbekistan.

7.5 PERSONER MED KOBLINGER TIL PERSONENE SOM ER DOMFELT

Ifølge Nadejda Atayeva er personer som fortsatt befinner seg i Europa og som har hatt en forbindelse med de seks domfelte i en farlig situasjon. Kilden mener at hvis usbekiske myndigheter er kjent med navnene på andre personer de seks har hatt kontakt med, vil disse personene også være i en svært utsatt situasjon. Memorial viser til dommen hvor i alt 32 andre personer er nevnt (15 med fullt navn) og opplyser at disse personene eventuelt kan komme til å bli forhørt og videre nevne andre personer.

8. REFERANSER

8.1 SKRIFTLIGE KILDER

- Amnesty International (2015, 25. februar). *Amnesty International Report 2014/15-Uzbekistan*. London: Amnesty International. Tilgjengelig via Refworld <http://www.refworld.org/country,...,UZB,,54f07d7ac,0.html> [lastet ned 30. mars 2015]
- Atayeva, N. (2014, 16. desember). Uzbekistan: «traitors to the Motherland» are named. *Nadejda Atayeva* [blogg]. Tilgjengelig fra <http://nadejda-atayeva-en.blogspot.no/2014/12/uzbekistan-traitors-to-motherland-are.html> [lastet ned 25. mars 2015]
- Ferghana news (2014, 26. desember). Uzbeks returning from Norway tortured, bashed on TV and convicted for extremism. *Ferghana news*. Tilgjengelig fra <http://enews.ferghananews.com/articles/2903> [lastet ned 25. mars 2015]
- Ferghana news (2015, 15. januar). Tortured “Norwegians” in Uzbekistan: Rights advocates raising alert again. *Ferghana news*. Tilgjengelig fra <http://enews.ferghananews.com/news.php?id=2910&mode=snews> [lastet ned 20. april 2015]
- HRW, dvs. Human Rights Watch (2003, september). *From House to House. Abuses by Mahalla Committees*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/uzbekistan0903full.pdf> [lastet ned 14. april 2015]
- HRW (2008, 12. mai). *Saving its Secrets – Government repression in Andijan*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <http://hrw.org/reports/2008/uzbekistan0508/uzbekistan0508web.pdf> [lastet ned 7. mai 2015]
- HRW (2011, 15. mars). *Uzbekistan: Government Shuts Down Human rights Watch Office*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <http://www.hrw.org/en/news/2011/03/15/uzbekistan-government-shuts-down-human-rights-watch-office> [lastet ned 7. mai 2015]
- HRW (2014). “Until the Very End”: Politically Motivated Imprisonment in Uzbekistan. New York: HRW. Tilgjengelig fra http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/uzbekistan0914_ForUpload_0.pdf [lastet ned 30. mars 2015]
- HRW (2015, 29. januar). *World Report 2014. Uzbekistan*. New York: HRW. Tilgjengelig via Refworld <http://www.refworld.org/country,...,UZB,,54cf8372e,0.html> [lastet ned 30. mars 2015]
- ICG, dvs. International Crisis Group (2005, 25. mai). *Uzbekistan: The Andijon Uprising*. Bisjkek/Brussel: International Crisis Group. Tilgjengelig fra <http://www.crisisgroup.org/en/regions/asia/central-asia/uzbekistan/B038-uzbekistan-the-andijon-uprising.aspx> [lastet ned 24. mars 2015]
- ICG (2006, 16. februar). *Uzbekistan: In for the Long Haul*. Bisjkek/Brussel: International Crisis Group. Tilgjengelig fra <http://www.crisisgroup.org/en/regions/asia/central-asia/uzbekistan/B045-uzbekistan-in-for-the-long-haul.aspx> [lastet ned 24. mars 2015]
- LIFOS (2007, 6. august). *Angående återvändande til Uzbekistan*. Norrköping: LIFOS. [Rapporten er ikke lenger tilgjengelig på Internett]
- RFE/RL (2015, 10. april). Uzbek President Islam Karimov Sworn In. *RFE/RL*. Tilgjengelig fra <http://www.rferl.org/content/karimov-sworn-in-in-tashkent/26948465.html> [lastet ned 16. april 2015]
- UN Committee against Torture (2013, 10. desember). *Concluding observations on the fourth periodic report of Uzbekistan**. Genève: UN Committee against Torture Tilgjengelig fra http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CAT%2fC%2fUZB%2fCO%2f4&Lang=en [lastet ned 8. april 2015]
- UNHCR (2006, mars). *International Protection Considerations Regarding Asylum-Seekers and Refugees From the Republic of Uzbekistan*. Genève: UNHCR. [Rapporten er ikke lenger tilgjengelig på Internett]

- U.S. Department of State (2011. 8. april). *2010 Country Report on Human Rights Practices: Uzbekistan*. Washington, D.C.: U.S. Department of State. Tilgjengelig fra <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2010/sca/154489.htm> [lastet ned 7. mai 2015]
- U.S. Department of State (2014, 29. juli). *International Religious Freedom Report for 2013: Uzbekistan*. Washington D.C.: U.S. Department of State. Tilgjengelig fra http://uzbekistan.usembassy.gov/irfr_2013.html [lastet ned 30. mars 2015]
- Uzbek-German Forum for Human Rights (2010). *“Your travel abroad is not appropriate”: Propiska, exit visas and other relics of the Soviet era in Uzbekistan today*. Berlin: Uzbek-German Forum for Human Rights. Tilgjengelig fra http://www.aprodev.eu/files/Central_Asia/Propiska_Reports_2010/100512_freedom_of_movement_propiska_summary_uz_en.pdf [lastet ned 25. mars 2015]

8.2 MUNTlige KILDER

- Atayeva, Nadejda. Usbekisk menneskerettighetsaktivist. Møte i Frankrike 17. februar 2015.
Menneskerettighetsaktivisten er leder for en usbekisk menneskerettighetsorganisasjon i Europa.
- Ferghana Valley Lawyers. Møte i Osj september 2013.
- Human Rights Watch. Møte med Steve Swerdlow og Mihra Rittman i Bisjkek september 2013, møte med Steve Swerdlow i Oslo 10. februar 2015.
- Ismailova, Tolekan. Citizens against corruption. Møte i Bisjkek september 2013.
- Kvinneorganisasjon. Møte i Tsjimkent november 2010.
Organisasjonen jobber blant annet med usbekiske kvinner som reiser over grensen til Kasakhstan. En av kvinnene som jobber for organisasjonen har slektninger som bor i Usbekistan og hun reiser selv mye fram og tilbake over grensen og er dermed godt orientert om dagliglivet i deler av Usbekistan.
- Memorial. Møte i Oslo 2. februar 2015 og e-post 19. mars og 5.mai 2015.
Russisk menneskerettighetsorganisasjon med stor ekspertise på Usbekistan. Kilden anses for å ha svært god oversikt over rettsforhold og menneskerettighetsovergrep i Usbekistan gjennom å ha arbeidet med forhold knyttet til Usbekistan i en rekke år. Memorial har samlet et arkiv på flere hundre rettskjennelser. Informasjonen har de fra menneskerettighetsorganisasjoner i Usbekistan og også fra slektninger fra de som har henvendt seg til Memorial. Dokumentene finnes ikke på Internett.
- NGO. Møte i Osj november 2008.
- Sana Sezim. Kasakhisk NGO. Møte i Tsjimkent 2. oktober 2014.
Organisasjonen driver rådgivning overfor personer som kommer fra Usbekistan til Kasakhstan i arbeidsøyemed. Sana Sezim hjelper med juridiske forhold, blant annet med å få tilgang til sine pass i de tilfellene der de blir fratatt dem. Organisasjonen har derfor tett kontakt med usbekere og er oppdatert på situasjonen i Usbekistan gjennom sitt arbeid..
- Usbekisk flyktning. Møte i Bisjkek november 2008.
- UNHCR. Møte i Almaty september 2014.
- Usbekisk journalist (a). Møte i Bisjkek september 2013.
- Usbekisk journalist (b). Møte i Bisjkek september 2013.
- Usbekiske menneskerettighetsaktivister. Møte i Tsjimkent oktober 2014.
Landinfo møtte disse to menneskerettighetsaktivistene i Tsjimkent. De to kom over grensen fra Tasjkent i Usbekistan til Tsjimkent i Kasakhstan for å møte Landinfo. Møtet ble arrangert av en annen kilde i Tsjimkent. De to menneskerettighetsaktivistene har

inngående kunnskap om hva som skjer i Tasjkent og området rundt. De to jobber med enkeltpersoner som henvender seg til dem pga. eiendomstvister og lignende med den usbekiske stat. De to menneskerettighetsaktivistene er kjent blant annet av Human Rights Watch.

- Utlendingsnemnda. Møte 6. januar 2015.
- Velorientert usbekisk kilde. Møte i Almaty september 2014.

Kilden ønsker på grunn av egen sikkerhet å være anonym. Kilden reiser jevnlig til Usbekistan og er gjennom sitt arbeid spesielt godt oppdatert på politiske og religiøse forhold i Usbekistan